

Κεφάλαιο 4

Η ακμή της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας Η Ευρώπη και ο αραβοϊσλαμικός κόσμος (9ος – 11ος αιώνας)

Από τα μέσα του 9ου μέχρι τα μέσα του 11ου αιώνα η Βυζαντινή Αυτοκρατορία ακμάζει: εξαπλώνεται γεωγραφικά και αναπτύσσεται οικονομικά. Παράλληλα, τα γράμματα και οι τέχνες ανθίζουν, και το βυζαντινό κράτος **εκχριστιανίζει**, δηλαδή κάνει χριστιανούς, τους γειτονικούς λαούς και έτσι τους επηρεάζει περισσότερο. Την ίδια περίοδο οι βυζαντινοί αυτοκράτορες πήραν μέτρα για να ελέγξουν τους μεγάλους γαιοκτήμονες, που ήταν κίνδυνος για την αυτοκρατορική εξουσία. Με τα μέτρα αυτά προσπαθούσαν παράλληλα να φέρουν κοινωνική ισορροπία στο κράτος τους. Από τα μέσα του 11ου αιώνα όμως η Βυζαντινή Αυτοκρατορία βρίσκεται σε κρίση. Τότε εμφανίζονται νέοι λαοί στα σύνορά της. Κάποιοι από αυτούς κάνουν επιδρομές και άλλοι κάνουν δικές τους περιοχές της. Την ίδια εποχή το Χαλιφάτο των Αβασιδών χωρίζεται σε πολλά μουσουλμανικά κράτη, και στην Ευρώπη δημιουργούνται νέα κράτη. Στα τέλη του 10ου αιώνα ιδρύεται η **Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία**, που την υποστηρίζει ο πάπας της Ρώμης. Ο ανταγωνισμός με τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία οδηγεί στα μέσα του 11ου αιώνα στο **εκκλησιαστικό σχίσμα**.

Για την ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας την περίοδο αυτή έχουμε πολλές πηγές. Πληροφορίες παίρνουμε από νομοθετικά κείμενα, από χρονογραφίες και ιστορικά έργα, από κείμενα για στρατιωτικά και διπλωματικά ζητήματα, αλλά και από λογοτεχνικά έργα. Από την εποχή αυτή πλούσιο είναι και το αρχαιολογικό υλικό.

A. Η Μακεδονική δυναστεία Θεσμικές και νομοθετικές μεταρρυθμίσεις

4.1

Ψηφιδωτό από την Αγία Σοφία στην Κωνσταντινούπολη (Τουρκία). Ένας βυζαντινός αυτοκράτορας, μάλλον ο Λέων ΣΤ' ο Σοφός (886–912), παρουσιάζεται γονατιστός μπροστά στο Χριστό. 9ος αιώνας.

Ο Βασίλειος Α΄ Μακεδόνας (867–886), πρώτος αυτοκράτορας της **Μακεδονικής δυναστείας**, καθιέρωσε με νόμο τη «**συμβασιλεία**»: ο αυτοκράτορας μοιραζόταν την εξουσία με τους γιους του, τους έκανε δηλαδή συναυτοκράτορες. Όταν εκείνος πέθαινε, οι γιοι του έπαιρναν τη θέση του στο θρόνο. Η συμβασιλεία υπήρχε και πριν, αλλά τώρα ορίζεται επίσημα πως οι γιοι του αυτοκράτορα είναι οι διάδοχοί του.

Έτσι δημιουργείται η κληρονομική μοναρχία.

Για να οργανώσουν καλύτερα το βυζαντινό κράτος οι αυτοκράτορες της Μακεδονικής δυναστείας έκαναν νέες **συλλογές νόμων**.

Με αυτές ήθελαν ν' αλλάξουν το δίκαιο που υπήρχε από την εποχή της Εικονομαχίας και να ξαναφέρουν τη νομοθεσία του Ιουστινιανού Α΄ (527–565), αλλαγμένη όμως, για να ταιριάζει στην εποχή τους. Με τις **Νεαρές** (νέους νόμους) προσπάθησαν να λύσουν προβλήματα στην οικονομία, την κοινωνία και στην αγροτική ζωή.

4.2

B. Οικονομία και κοινωνία στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία

Οι αγροτικές κοινότητες

Οι περισσότεροι άνθρωποι στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία ήταν αγρότες. Όπως έχουμε δει, κατοικούσαν σε χωριά, οργανωμένοι στις **κοινότητες χωρίου**. Τα χωριά ήταν μικρά, με 10–40 νοικοκυριά. Η οικογένεια ήταν η βάση για την κοινωνία και την οικονομία.

Τα αγροτικά σπίτια είχαν συνήθως έναν όροφο, με στέγη από άχυρο ή κεραμίδια. Τα ρούχα των αγροτών ήταν απλά και φτωχικά. Καλλιεργούσαν δημητριακά (σιτάρι, κριθάρι, σίκαλη κτλ.), αμπέλια, λαχανικά και κάποια οπωροφόρα δέντρα. Το κριθαρένιο ψωμί, το κρασί και τα λαχανικά ήταν η βάση στη διατροφή τους. Το ψωμί από σιτάρι, το μέλι, το τυρί, το ελαιόλαδο και οι ελιές ήταν πολυτέλεια. Τα αμπέλια έφερναν περισσότερα κέρδη. Γι' αυτό και κόστιζαν δέκα φορές περισσότερο από τα άλλα χωράφια. Τα αγροτικά εργαλεία δεν είχαν αλλάξει σχεδόν καθόλου από τη ρωμαϊκή εποχή. Τα περισσότερα ήταν σιδερένια.

Για τις κοινότητες χωρίου μιλήσαμε στη σ. 34.

Μικρογραφία με σκηνές από την αγροτική ζωή. 11ος αιώνας, Άγιο Όρος, Μονή Εσφιγμένου.

Οι γεωργοί μπορούσαν να μεγαλώσουν την παραγωγή τους μόνο αν καλλιεργούσαν περισσότερη γη. Όμως αυτό ήθελε και περισσότερα εργατικά χέρια.

Δεν ήταν όλοι οι αγρότες το ίδιο. Άλλοι είχαν περισσότερα και καλύτερα χωράφια, περισσότερα ζώα και ήταν σε καλύτερη οικονομική θέση. Άλλοι πάλι ζούσαν χειρότερα.

Η οικονομία και η άμυνα στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία βασιζόνταν στους **μικροκαλλιεργητές**: αυτοί καλλιεργούσαν τη γη, έδιναν τους περισσότερους φόρους και υπηρετούσαν στο στρατό του βυζαντινού αυτοκράτορα.

4.3

Τα ζώα που χρησιμοποιούσαν ήταν το γαϊδούρι, το μουλάρι και κυρίως το βόδι. Αυτό ήταν και το πιο χρήσιμο, γιατί με αυτό όργωναν. Σχεδόν κάθε αγροτικό νοικοκυριό είχε πρόβατα και κατσίκια, που τους έδιναν γάλα. Στην εικόνα, μικρογραφία με σκηνή από όργωμα στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. 12ος αιώνας, Άγιο Όρος, Μονή Παντοκράτορος.

Οι δυνατοί

Οι μεγάλοι γαιοκτήμονες τον 8ο αιώνα είχαν μειωθεί. Όμως από τα μέσα του 9ου αιώνα άρχισαν πάλι να αυξάνονται. Στις πηγές της εποχής οι **μεγάλοι γαιοκτήμονες** που είχαν πλούτο, κοινωνική δύναμη και συμμετείχαν άμεσα ή έμμεσα στην εξουσία, ονομάζονται «**δυνατοί**».

Οι δυνατοί κληρονομούσαν ή αγόραζαν **μεγάλες εκτάσεις γης**. Κατείχαν επίσης τις περισσότερες ανώτερες θέσεις στη διοίκηση, το στρατό και την Εκκλησία. Με την κοινωνική δύναμη και τις μεγάλες αμοιβές από τα αξιώματά τους μεγάλωναν κι άλλο την περιουσία τους.

Την εποχή αυτή οι δυνατοί αποτελούν την **αριστοκρατία** στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

4.4

Μικρογραφία που δείχνει τη χήρα Δανιηλίδα να ταξιδεύει από την Πάτρα στην Κωνσταντινούπολη. Η Δανιηλίδα, που είχε πολλά κτήματα στην περιοχή της Πάτρας, στήριξε οικονομικά το Βασίλειο Α΄ πριν γίνει αυτοκράτορας. 12ος αιώνας, Μαδρίτη, Εθνική Βιβλιοθήκη της Ισπανίας.

Οι δυνατοί προσπαθούσαν να αυξήσουν τη δύναμή τους. Ήθελαν να πληρώνουν λιγότερους φόρους και να ανεβάσουν στο θρόνο αυτοκράτορες που θα ωφελούσαν τα συμφέροντά τους. Οι δυνατοί δάνειζαν τους μικρούς και μεσαίους καλλιεργητές. Όταν αυτοί δεν μπορούσαν να τους πληρώσουν, οι δυνατοί έπαιρναν τα κτήματά τους και τους έκαναν **παροίκους**. Όταν οι μικροκαλλιεργητές γίνονταν πάροικοι στα κτήματα των δυνατών, έχαναν την αυτονομία τους και δεν υπηρετούσαν στο στρατό. Έτσι όμως ο στρατός του βυζαντινού αυτοκράτορα λιγόστευε.

Οι αυτοκράτορες της Μακεδονικής δυναστείας πολέμησαν τους δυνατούς με διάφορους τρόπους: Πήραν **νομοθετικά μέτρα** για να μην περνάνε τα κτήματα των μικροκαλλιεργητών εύκολα στα χέρια των δυνατών, αλλά και να πληρώνουν οι δυνατοί πιο μεγάλους φόρους. Δημιούργησαν επίσης

4.5

Μικρογραφία που δείχνει ένα δυνατό, καθισμένο σε θρόνο μπροστά στο σπίτι του. 11ος αιώνας, Βατικανό, Αποστολική Βιβλιοθήκη του Βατικανού.

περισσότερα θέματα. Έτσι οι διοικητές τους, που ήταν συνήθως δυνατοί, είχαν μικρότερη δύναμη.

Με τα μέτρα αυτά κατάφεραν να ελέγξουν κάπως τους δυνατούς. Όταν όμως πέθανε ο βυζαντινός αυτοκράτορας Βασίλειος Β΄ (976–1025), πολλά από τα μέτρα αυτά καταργήθηκαν. Έτσι οι δυνατοί άρχισαν να αποκτούν όλο και πιο μεγάλη δύναμη. Από τα μέσα του 11ου αιώνα το βυζαντινό κράτος βρίσκεται σε **οικονομική κρίση** εξαιτίας των δυνατών. Για να βρουν χρήματα για το δημόσιο ταμείο, οι βυζαντινοί αυτοκράτορες άρχισαν τότε να δίνουν αξιώματα στους εμπόρους και τους βιοτέχνες, που την εποχή αυτή αναπτύσσονται στις πόλεις (κυρίως στην Κωνσταντινούπολη). Αυτοί, για να πάρουν τα αξιώματα, έδιναν χρήματα στον αυτοκράτορα. Έτσι δίπλα στην αριστοκρατία της γης, που ήταν οι δυνατοί, δημιουργήθηκε σιγά σιγά μια **αριστοκρατία των αξιωμάτων**.

Οι δυνατοί αντέδρασαν και προσπάθησαν να ανεβάσουν στο βυζαντινό θρόνο δικούς τους αυτοκράτορες. Στα τέλη του 11ου αιώνα μια νέα δυναστεία που προερχόταν από τους δυνατούς, οι Κομνηνοί, πήρε την εξουσία.

Για τους Κομνηνούς θα μιλήσουμε στις σ. 90–91.

Η καθημερινή ζωή στην Κωνσταντινούπολη

Σημαντική πηγή για την καθημερινή ζωή στις βυζαντινές πόλεις είναι τα αρχαιολογικά ευρήματα και οι μικρογραφίες στα χειρόγραφα. Για τη βιοτεχνία και το εμπόριο στην Κωνσταντινούπολη παίρνουμε πληροφορίες και από το **Επαρχικό Βιβλίο**, ένα νομικό κείμενο για τις συντεχνίες, την οργάνωση και τη λειτουργία τους.

Το 10ο και τον 11ο αιώνα οι **πόλεις** στο βυζαντινό κράτος αναπτύσσονται.

Η Κωνσταντινούπολη έχει την πιο μεγάλη ανάπτυξη, με πολλά εργαστήρια, καταστήματα, μεγάλα δημόσια κτίρια και εκκλησίες. Έχει περίπου 400.000 κατοίκους, που μιλούν διαφορετικές γλώσσες και έχουν διαφορετικές θρησκείες: υπάρχουν απόγονοι των γερμανικών λαών, Πέρσες, Αρμένιοι, Σύριοι, Ρώσοι, άνθρωποι τουρκικής καταγωγής και πάνω

από 2.500 Εβραίοι. Οι περισσότεροι όμως είναι χριστιανοί και μιλούν ελληνικά.

Ο διοικητής της Κωνσταντινούπολης (**έπαρχος της πόλης**) φρόντιζε για την τάξη και την καθαριότητα στην πρωτεύουσα. Επίσης έλεγχε τις **συντεχνίες**. Όριζε, ανάμεσα στα άλλα, τις ώρες εργασίας, τους μισθούς και τις τιμές στα προϊόντα. Η κάθε συντεχνία είχε τα καταστήματά της σε συγκεκριμένο μέρος της αγοράς. Έτσι την έλεγχαν πιο εύκολα. Πολύ σημαντικές ήταν οι συντεχνίες που ήταν σχετικές με τη διατροφή (π.χ. φουρνάρηδες, **ψαράδες** κ.ά.) ή τη δημόσια ωφέλεια (π.χ. αυτοί που έφτιαχναν κεριά).

Μικρογραφία που δείχνει στο κέντρο τον έπαρχο της πόλης και γύρω του κατοίκους της Κωνσταντινούπολης. 12ος αιώνας, Άγιο Όρος, Μονή Παντελεήμονος.

4.8

Μικρογραφία που δείχνει πλανόδιο έμπορο. Διάφοροι μικροεπαγγελματίες πουλούσαν προϊόντα αναγκαία για την καθημερινή ζωή στις βυζαντινές πόλεις. 11ος αιώνας, Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας.

τιμήσουν τους αυτοκράτορες, αθλητικοί αγώνες, ακροβατικές επιδείξεις κ.ά. Στο χώρο αυτό οι κάτοικοι της πόλης μπορούσαν φωνάζοντας δυνατά να συμφωνούν ή να διαφωνούν με τους αυτοκράτορες και την πολιτική τους. Άντρες και γυναίκες πήγαιναν σε λουτρά και οι άντρες διασκέδαζαν σε καπηλειά. Στις πόλεις και στη βυζαντινή ύπαιθρο γίνονταν συχνά **θρησκευτικές γιορτές** και **εμποροπανηγύρεις**, δηλαδή πανηγύρια, συνήθως με ευκαιρία κάποια θρησκευτική γιορτή, στα οποία όμως πουλούσαν και εμπορεύματα.

Τον 11ο αιώνα το εμπόριο με το εξωτερικό ακμάζει στην Κωνσταντινούπολη. Έμποροι από πολλά μέρη μαζεύονται εκεί. Βιοτεχνικά προϊόντα και είδη πολυτελείας (κοσμήματα, μεταξωτά, έργα τέχνης) φορτώνονται σε πλοία για να πουληθούν στη Μεσόγειο και τη Μαύρη Θάλασσα.

Ο βυζαντινός αυτοκράτορας ζούσε στο **Ιερό Παλάτι**. Εκεί είχε τη έδρα της η βυζαντινή διοίκηση. Ο πληθυσμός της Κωνσταντινούπολης ήταν **ιεραρχημένος**. Στην πόλη, ανώτεροι κοινωνικά ήταν οι κρατικοί αξιωματούχοι με μεγάλο βαθμό (οι περισσότεροι ήταν δυνατοί), οι πλούσιοι έμποροι και βιοτέχνες με αξιώματα, καθώς και ο ανώτατος κλήρος. Υπήρχαν επίσης μεσαίοι και κατώτεροι αξιωματούχοι, έμποροι, επαγγελματίες και εργάτες, αλλά και πολλοί που ζούσαν στη φτώχεια.

Στον **Ιππόδρομο** διασκέδαζαν οι κάτοικοι της πόλης. Εκεί γίνονταν διάφορες γιορτές για να τιμήσουν τους αυτοκράτορες, αθλητικοί αγώνες, ακροβατικές επιδείξεις κ.ά. Στο χώρο αυτό οι κάτοικοι της πόλης μπορούσαν φωνάζοντας δυνατά να συμφωνούν ή να διαφωνούν με τους αυτοκράτορες και την πολιτική τους. Άντρες και γυναίκες πήγαιναν σε λουτρά και οι άντρες διασκέδαζαν σε καπηλειά. Στις πόλεις και στη βυζαντινή ύπαιθρο γίνονταν συχνά **θρησκευτικές γιορτές** και **εμποροπανηγύρεις**, δηλαδή πανηγύρια, συνήθως με ευκαιρία κάποια θρησκευτική γιορτή, στα οποία όμως πουλούσαν και εμπορεύματα.

4.9

Μεταξωτό ύφασμα με αετό, που συμβόλιζε τη δύναμη του βυζαντινού κράτους. Τα μεταξωτά της Κωνσταντινούπολης ήταν φημισμένα και είχαν μεγάλη ζήτηση. Τα υφάσματα στο χρώμα της πορφύρας (βαθύ κόκκινο) τα έφτιαχναν στα αυτοκρατορικά εργαστήρια μόνο για το βυζαντινό αυτοκράτορα και την οικογένειά του. 10ος αιώνας, Μπρεσανόνα (Ιταλία), Διακονικό Μουσείο.

Γ. Ο αραβοϊσλαμικός κόσμος

Η πολιτική διάσπαση στο Χαλιφάτο των Αβασιδών

Από τον 9ο αιώνα στο Χαλιφάτο των Αβασιδών οι αξιωματούχοι (π.χ. οι διοικητές των επαρχιών) έπαιρναν, αντί για μισθό, φόρους από κρατική γη. Σιγά σιγά οι αξιωματούχοι αυτοί έκαναν δική τους και τη γη κι έγιναν μεγάλοι **γαιοκτήμονες**. Τότε άρχισαν να ζητούν και μεγαλύτερη στρατιωτική και διοικητική εξουσία. Έτσι ο χαλίφης είχε πια λιγότερη δύναμη. Παράλληλα οι αγρότες, που έγιναν **δουλοπάροικοι**, έκαναν συχνά μεγάλες εξεγέρσεις.

Το 10ο αιώνα το Χαλιφάτο των Αβασιδών **χωρίζεται** σε πολλά μουσουλμανικά κράτη, που συχνά πολεμούσαν μεταξύ τους. Οι Αβασίδες χαλίφηδες έχουν πια μόνο θρησκευτική εξουσία. Ο αραβοϊσλαμικός πολιτισμός από τον 9ο αιώνα γνωρίζει μεγάλη ακμή.

4.10

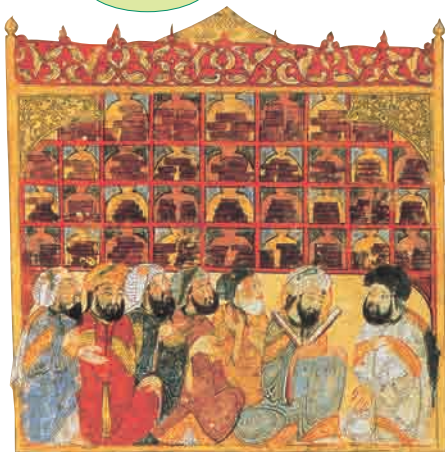
Ο αραβοϊσλαμικός κόσμος γύρω στο έτος 1000

Ο αραβοϊσλαμικός πολιτισμός

Από τον 9ο μέχρι τον 14ο αιώνα τα γράμματα, οι επιστήμες και οι τέχνες ακμάζουν στον αραβοϊσλαμικό κόσμο. Ο αραβοϊσλαμικός πολιτισμός επηρεάστηκε από άλλους πολιτισμούς (ελληνικό, ρωμαϊκό, βυζαντινό, ινδικό, κινεζικό), αλλά και επηρέασε τη χριστιανική δυτική Ευρώπη. Πολλοί μουσουλμάνοι που ασχολήθηκαν με τα γράμματα και τις επιστήμες έγιναν σπουδαίοι, όπως και κάποιοι χριστιανοί και Εβραίοι.

4.11

Μικρογραφία με βιβλιοθήκη. 1237, Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας.

4.13

Μικρογραφία με ένα φαρμακείο. Βρίσκεται σε αραβικό χειρόγραφο και είναι μετάφραση αρχαίου ελληνικού έργου για φάρμακα. Η φαρμακολογία και η ιατρική αναπτύχθηκαν ιδιαίτερα στον αραβοϊσλαμικό κόσμο. Εκεί λειτούργησαν για πρώτη φορά οργανωμένα νοσοκομεία, χωριστά για άντρες και γυναίκες. 1224, Νέα Υόρκη (ΗΠΑ), Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης.

Σχέδιο με μελάνι και χρώμα που εικονίζει τον αστερισμό της Ανδρομέδας σαν γυναικεία μορφή. 1009, Οξφόρδη (Μεγάλη Βρετανία), Βοδλείανη Βιβλιοθήκη.

Αυτή την περίοδο ακμάζει η **λογοτεχνία** και η **φιλοσοφία**.

Τα περισσότερα κείμενα είναι γραμμένα στα αραβικά και τα περσικά. Στην αρχή τα περισσότερα πεζά λογοτεχνικά κείμενα ήταν θρησκευτικά. Αργότερα όμως καλλιεργήθηκαν και άλλα είδη, όπως οι χρονογραφίες, και γράφτηκαν πολλά λογοτεχνικά έργα. Από το 10ο αιώνα εμφανίζονται τα **παραμύθια** και οι **λαϊκές διηγήσεις**, που ήταν πολύ αγαπητά στον αραβοϊσλαμικό κόσμο, αλλά και πέρα από αυτόν. Από την εποχή των Αβασιδών, οι ποιητές γράφουν ποιήματα που υμνούν τους χαλίφηδες και τις απολαύσεις της ζωής.

Οι φιλόσοφοι στον αραβοϊσλαμικό κόσμο προσπάθησαν να **συνδυάσουν** την ελληνική, τη ρωμαϊκή, την περσική και την ινδική **φιλοσοφία** με το ισλάμ. Κάποιοι από αυτούς ήρθαν σε αντίθεση με τους μουσουλμάνους θεολόγους, γιατί θέλησαν να εξηγήσουν με τη **λογική** τον κόσμο και τη σχέση του ανθρώπου με το Θεό. Πολλοί μουσουλμάνοι φιλόσοφοι επηρέασαν με τα έργα τους τη φιλοσοφία στη δυτική Ευρώπη.

Στον αραβοϊσλαμικό κόσμο ασχολήθηκαν συστηματικά με τις **επιστήμες** και δέχτηκαν πολλές γνώσεις από τους άλλους πολιτισμούς. Στα **μαθηματικά** διαδόθηκε το δεκαδικό σύστημα των αριθμών και το μηδέν, προόδευσε όμως και η **χημεία**. Μετά τον 11ο αιώνα πολλές από αυτές τις επιστημονικές γνώσεις πέρασαν στη χριστιανική δυτική Ευρώπη.

4.14

4.12

Σύγχρονό μας άγαλμα του Αβερρόη. Ο Ιμπν Ρουσντ ή Αβερρόης, από τους πιο σημαντικούς φιλοσόφους στον αραβοϊσλαμικό κόσμο, ακολουθούσε τη φιλοσοφία του Αριστοτέλη. Πολλά έργα του μεταφράστηκαν στα λατινικά. Κόρδοβα (Ισπανία).

Πυξίδα από ελεφαντόδοντο που προέρχεται από την Κόρδοβα. 968, Παρίσι (Γαλλία), Μουσείο του Λούβρου.

4.15

Από την εποχή αυτή σώζονται πολλά έργα τέχνης. Ξεχωρίζουν τα έργα στην αρχιτεκτονική και τη διακόσμηση κτιρίων, τη μικροτεχνία, την υφαντική και τις «τέχνες του βιβλίου». Οι καλλιτέχνες έφτιαξαν έργα τέχνης παίρνοντας στοιχεία από άλλους πολιτισμούς, αλλά δημιούργησαν και νέα, δικά τους στοιχεία. Σημαντικά δείγματα στην αρχιτεκτονική είναι τα δημόσια κτίρια. Είναι αυτά που έχουν σχέση με τη θρησκευτική, την πολιτική, τη στρατιωτική, την οικονομική και την κοινωνική ζωή.

Ξεχωριστή θέση στον αραβοϊσλαμικό κόσμο είχαν οι διακοσμητικές τέχνες και τα χαλιά.

4.17

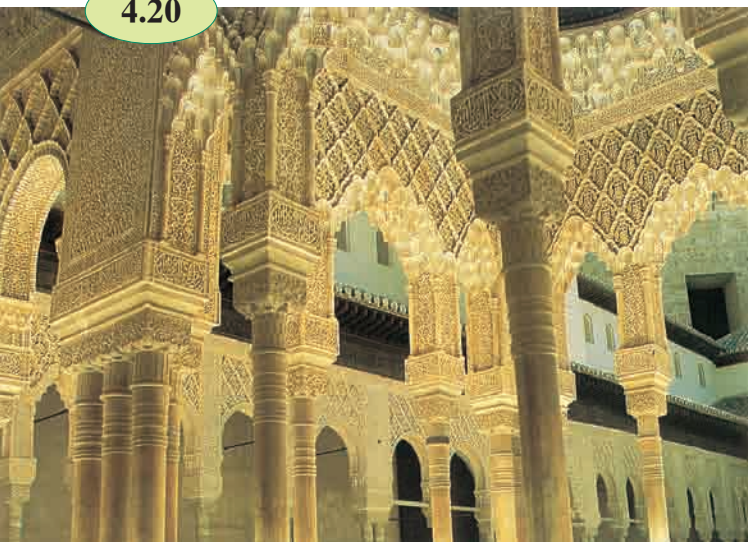
Πιάτο από την Περσία. Από το 10ο αιώνα και μετά η κεραμική εξελίχθηκε πολύ στον αραβοϊσλαμικό κόσμο. Εκεί οι τεχνίτες βρήκαν τρόπους για να κάνουν γυαλιστερά τα κεραμικά. 9ος αιώνας, Τεχεράνη (Ιράν), ιδιωτική συλλογή.

4.18

Γυάλινη κανάτα από την Αίγυπτο. Μεταξύ 975-996, Βενετία (Ιταλία), Θησαυροφυλάκιο της εκκλησίας του Αγίου Μάρκου.

4.20

4.16

Η «αυλή των λεόντων» στην Αλάμπρα. Η Αλάμπρα είναι ένα πραγματικό κάστρο, που άρχισε να χτίζεται στα μέσα του 13ου αιώνα στη Γρανάδα, στην Ισπανία. Στο εσωτερικό της υπάρχουν παλάτια, λουτρά, μαουσουλεία, εργαστήρια, κήποι με σιντριβάνια.

4.19

Αίθουσα λουτρού (χαμάμ). Τέλη 13ου – 14ος αιώνας, Κόρδοβα (Ισπανία).

Μέρος από το εσωτερικό της Αλάμπρα. Πολύ συχνά οι καλλιτέχνες διακοσμούν τα κτίρια με αραβουργήματα. Αυτά είναι συμπλέγματα από φυτά, αραβικά γράμματα και γεωμετρικά σχέδια. Μετά τα μέσα του 13ου αιώνα, Γρανάδα (Ισπανία), Παλάτι της Αλάμπρα.

4.21

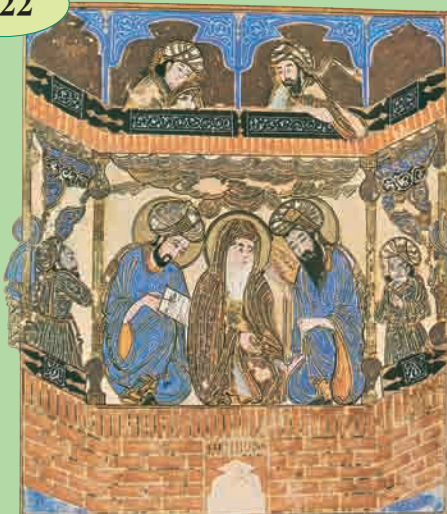

Χαλί από την ανατολική Μικρά Ασία. Μεταξύ 1450–1475, Κουβέιτ, Νταρ αλ Άθαρ αλ Ισλαμίγια, Συλλογή αλ Σαμπάχ.

«Οι τέχνες του βιβλίου»

Τα χειρόγραφα αρχικά τα έγραφαν σε πάπυρο και περγαμνή. Από το 10ο αιώνα άρχισαν να χρησιμοποιούν πιο πολύ το **χαρτί** (που ήρθε από την Κίνα) γιατί ήταν φτηνότερο. Επειδή το Κοράνι δεν επιτρεπόταν να έχει εικόνες, από πολύ νωρίς άρχισαν να το διακοσμούν με ειδική γραφή (**καλλιγραφία**) και χρώματα. Τα άλλα χειρόγραφα είχαν μικρογραφίες.

4.22

Μικρογραφία με ανθρώπους που γράφουν και αντιγράφουν χειρόγραφα. 1287, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία), Βιβλιοθήκη τζαμιού Σουλεϊμανιγιέ.

4.23

Κοράνι γραμμένο σε περγαμνή και διακοσμημένο με χρυσό και ασήμι. 10ος αιώνας, Βοστώνη (ΗΠΑ), Μουσείο Τέχνης του Πανεπιστημίου Χάρβαρντ.

Δ. Νέα κράτη δημιουργούνται στην Ευρώπη

Για την Αυτοκρατορία των Καρολιδών μιλήσαμε στις σ. 52–54.

Την ίδια εποχή που η Βυζαντινή Αυτοκρατορία ακμάζει και το Χαλιφάτο των Αβασιδών διαιρείται, στην Ευρώπη δημιουργούνται **νέα κράτη**.

Όπως είδαμε, στα μέσα του 9ου αιώνα, η Αυτοκρατορία των Καρολιδών διαλύθηκε. Ενώ οι διάδοχοι του Καρλομάγνου μάχονταν μεταξύ τους για την εξουσία, στη δυτική Ευρώπη έγιναν πολλές επιδρομές.

4.24

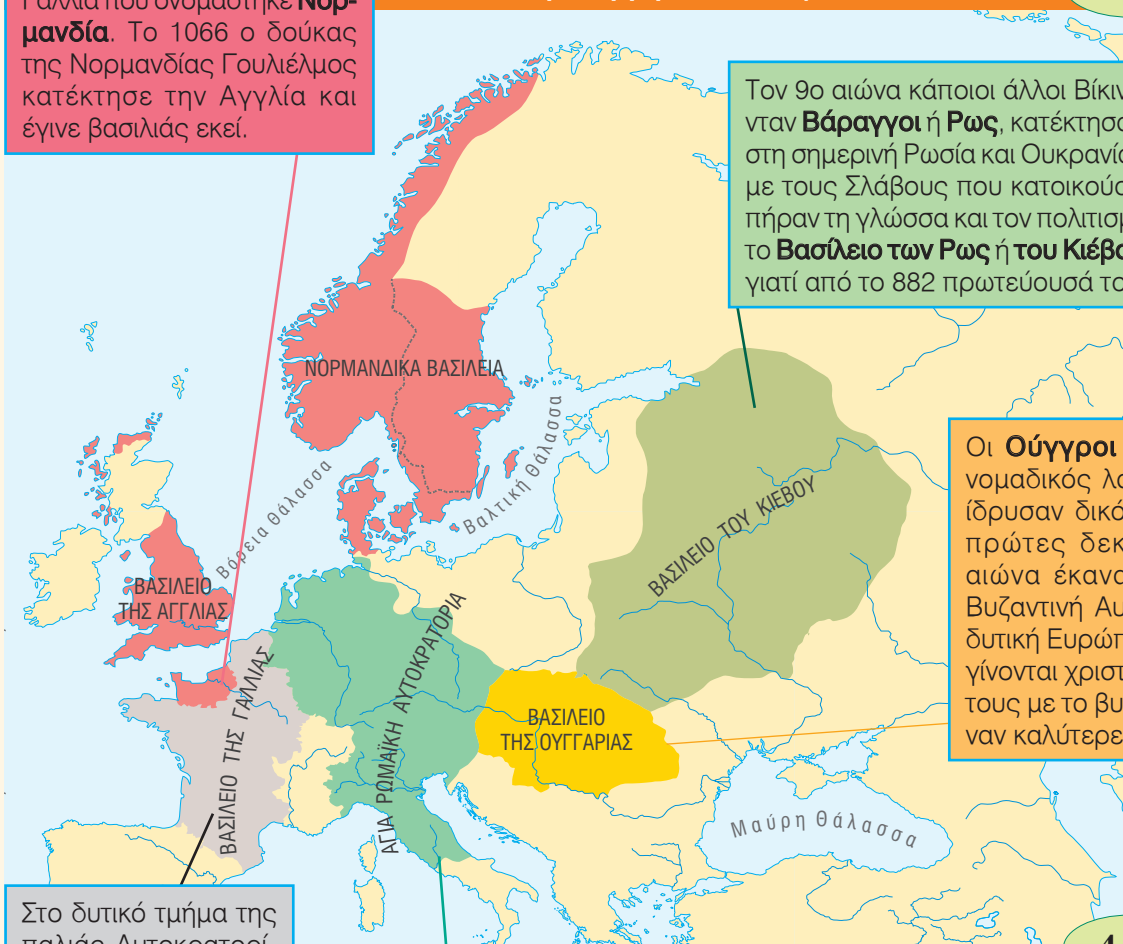
Οι **Βίκινγκς** ή **Νορμανδοί** ξεκίνησαν από τη Σκανδιναβική χερσόνησο και τη σημερινή Δανία. Τον 9ο αιώνα έκαναν με τα πλοία τους συχνά επιδρομές στα ευρωπαϊκά παράλια και μέσα από τα ποτάμια προχώρησαν στο εσωτερικό. Κάποιοι από αυτούς κατέκτησαν μια περιοχή στη σημερινή βορειοδυτική Γαλλία που ονομάστηκε **Νορμανδία**. Το 1066 ο δούκας της Νορμανδίας Γουλιέλμος κατέκτησε την Αγγλία και έγινε βασιλιάς εκεί.

Σκηνές από τον Τάπητα του Μπαγιέ. Εικονίζει το στόλο των Νορμανδών που κατέκτησε την Αγγλία. 1080, Μπαγιέ (Γαλλία), Μουσείο Ταπισερί.

Η Ευρώπη γύρω στο έτος 1000

4.25

Τον 9ο αιώνα κάποιοι άλλοι Βίκινγκς, που ονομάζονταν **Βάραγγοι** ή **Ρως**, κατέκτησαν πολλές περιοχές στη σημερινή Ρωσία και Ουκρανία. Εκεί αναμίχθηκαν με τους Σλάβους που κατοικούσαν στα μέρη αυτά, πήραν τη γλώσσα και τον πολιτισμό τους και ίδρυσαν το **Βασίλειο των Ρως** ή του **Κιέβου** (ονομάστηκε έτσι γιατί από το 882 πρωτεύουσά του ήταν το Κίεβο).

Οι **Ούγγροι** ή **Μαγιάροι** ήταν νομαδικός λαός. Τον 9ο αιώνα ίδρυσαν δικό τους κράτος. Τις πρώτες δεκαετίες του 10ου αιώνα έκαναν επιδρομές στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και τη δυτική Ευρώπη. Τότε άρχισαν να γίνονται χριστιανοί και οι σχέσεις τους με το βυζαντινό κράτος έγιναν καλύτερες.

Στο δυτικό τμήμα της παλιάς Αυτοκρατορίας των Καρολιδών ο δούκας Ούγος Καπέτος έγινε βασιλιάς το 987. Την πραγματική εξουσία όμως είχαν οι μεγάλοι γαιοκτήμονες.

Για τους μεγάλους γαιοκτήμονες στη δυτική Ευρώπη θα μιλήσουμε στις σ. 74-77.

Το 962 ο πάπας της Ρώμης έστεψε τον Όθωνα Α΄ (936-973) Αυτοκράτορα των Ρωμαίων. Έτσι ιδρύθηκε η **Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία**. Ο Όθωνας Α΄ προσπάθησε να καταλάβει βυζαντινές περιοχές στη νότια Ιταλική χερσόνησο. Οι βυζαντινοί αυτοκράτορες, όπως και πιο παλιά με τον Καρλομάγνο (800), θεώρησαν τον Όθωνα Α΄ παράνομο και δεν τον αναγνώρισαν ως αυτοκράτορα. Ανάμεσα στα δύο κράτη δημιουργήθηκαν προβλήματα. Στη συνέχεια όμως αντάλλαξαν **διπλωματικές αποστολές**. Ύστερα από συνθήκες και συμμαχίες οι σχέσεις τους έγιναν καλύτερες.

4.26

Πλακίδιο από ελεφαντόδοντο. Ο Χριστός στέφει τον Όθωνα Β΄ (973-983) και τη σύζυγό του Θεοφανώ. Το 972 ο Όθωνας Β΄, γιος και διάδοχος του Όθωνα Α΄, παντρεύτηκε τη Θεοφανώ, ανιψιά του βυζαντινού αυτοκράτορα Ιωάννη Τσιμισκή (969-976). 10ος αιώνας, Παρίσι (Γαλλία), Μουσείο Κλινί.

Ε. Κράτος, Εκκλησία και εξωτερική πολιτική στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία

Όταν κυβερνούσε η Μακεδονική δυναστεία, η Βυζαντινή Αυτοκρατορία μεγάλωσε πολύ, και οι σχέσεις ανάμεσα στο βυζαντινό αυτοκράτορα και την Εκκλησία έγιναν καλύτερες. Το βυζαντινό κράτος, για να επηρεάσει πολιτικά τους γειτονικούς λαούς, χρησιμοποίησε την **ιεραποστολή** και τη **διπλωματία**. Η διαμάχη ανάμεσα στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και την Εκκλησία της Ρώμης οδήγησε τις δύο εκκλησίες στο **Σχίσμα**, δηλαδή το χωρισμό, τη διάσπαση (1054).

Η Μεγίστη Λαύρα.
Το μοναστήρι αυτό είναι
το πρώτο που ιδρύθηκε
στο Άγιο Όρος το 963.

4.27

Μετά την Εικονομαχία οι βυζαντινοί αυτοκράτορες, πολλοί αξιωματούχοι και άλλοι υπήκοοι του κράτους ίδρυσαν μοναστήρια και έκαναν μεγάλες δωρεές σ' αυτά. Τα μοναστήρια αύξησαν την περιουσία τους και άκμασαν ξανά. Από το 10ο αιώνα άρχισαν να δημιουργούνται τα μοναστήρια στο **Άγιο Όρος**.

Οι βυζαντινοί αυτοκράτορες πήραν δυναμικά μέτρα ενάντια στους **Παυλικιανούς**, που ήταν αιρετικοί. Από την πλευρά της, η Εκκλησία βοήθησε το κράτος στην εξωτερική του πολιτική εκχριστιανίζοντας γειτονικούς λαούς.

Προσπάθειες για πολιτική επιρροή – Ο εκχριστιανισμός γειτονικών λαών

Από τον 9ο αιώνα η Βυζαντινή Αυτοκρατορία προσπάθησε να **κάνει χριστιανούς** τους Σλάβους, τους Βούλγαρους, τους Ρώσους και τους Ούγγρους. Το βυζαντινό κράτος πίστευε ότι έτσι θα τους επηρεάσει, θα τους έχει συμμάχους και θα μπορέσει να κάνει μαζί τους εμπόριο πιο εύκολα. Εκχριστιανίζοντας τους γειτονικούς λαούς, ο βυζαντινός αυτοκράτορας και ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως έρχονταν συχνά σε αντίθεση με τον πάπα της Ρώμης.

4.28

Σελίδα από χειρόγραφο Ευαγγέλιο γραμμένο με το γλαγολιτικό αλφάβητο. 9ος – 10ος αιώνας, Βατικανό, Αποστολική Βιβλιοθήκη του Βατικανού.

4.29

Σελίδα από χειρόγραφο Ευαγγέλιο γραμμένο με το κυριλλικό αλφάβητο. 14ος αιώνας, Άγιο Όρος, Μονή Χιλανδαρίου.

Στις αρχές του 11ου αιώνα οι Ούγγροι πέρασαν στον πάπα της Ρώμης και άρχισαν να επηρεάζονται από αυτόν.

Οι βυζαντινοί αυτοκράτορες ήθελαν να επηρεάσουν το **Βασίλειο των Ρως** γιατί είχαν πολλά οικονομικά και στρατηγικά συμφέροντα στην περιοχή. Στα τέλη του 10ου αιώνα η Βυζαντινή Αυτοκρατορία κάνει χριστιανούς τους **βασιλιάδες των Ρως** και τους υπηκόους τους. Έτσι οι σχέσεις ανάμεσα στα δύο κράτη έγιναν πιο στενές. Το Βασίλειο των Ρως πήρε πολλά στοιχεία από τη βυζαντινή κοινωνική και πολιτική οργάνωση, την τέχνη και τον πολιτισμό.

4.30

Εσωτερική άποψη από την Αγία Σοφία στο Κίεβο (Ουκρανία). Η διακόσμηση της εκκλησίας έχει επιρροές από τη βυζαντινή ζωγραφική την εποχή της Μακεδονικής δυναστείας. 11ος αιώνας.

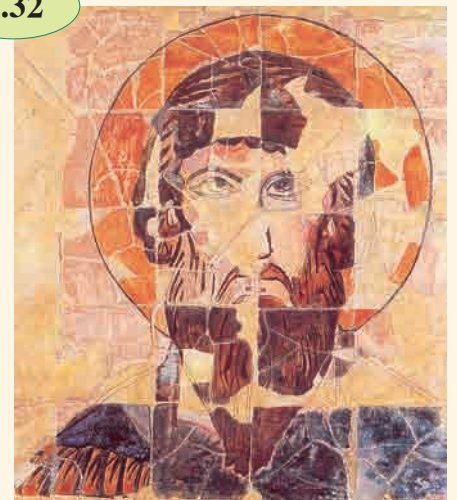
Ο εκχριστιανισμός των Σλάβων, των Βουλγάρων, των Ρώσων και των Ούγγρων

4.31

Στα μέσα του 9ου αιώνα έγιναν χριστιανοί και οι **Βούλγαροι**. Από τότε το Βουλγαρικό Χανάτο ονομάζεται **Βουλγαρικό Βασίλειο** και οι ηγεμόνες του **τσάροι**. Αυτός ο εκχριστιανισμός δημιούργησε μεγάλο πρόβλημα ανάμεσα στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και στον πάπα της Ρώμης για το ποια Εκκλησία θα τους ελέγχει. Τελικά οι Βούλγαροι πέρασαν στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και άρχισαν να επηρεάζονται πολιτικά και πολιτιστικά από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

4.32

Κεραμική εικόνα με τον άγιο Θεόδωρο από το μοναστήρι της Πατλέινα. 10ος αιώνας, Πρεσλάβα (Βουλγαρία).

Οι Βυζαντινοί άρχισαν να εκχριστιανίζουν τους **Σλάβους** στα μέσα του 9ου αιώνα. Πρώτοι έγιναν χριστιανοί οι Σλάβοι της Μοραβίας (περιοχή στη σημερινή Τσεχία). Το 862 ο ηγεμόνας τους Ρατισλάβος ζήτησε από το βυζαντινό αυτοκράτορα να στείλει ιεραπόστολους στη χώρα του. Πίστευε ότι η Βυζαντινή Αυτοκρατορία θα τον προστάτευε από το βουλγαρικό και το φραγκικό κράτος. Ο βυζαντινός αυτοκράτορας Μιχαήλ Γ' (842–867) και ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Φώτιος έστειλαν τους αδελφούς **Κύριλλο** και **Μεθόδιο**. Γρήγορα όμως η Εκκλησία της Μοραβίας άρχισε να επηρεάζεται από τον πάπα της Ρώμης.

Οι σχέσεις της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας με τους γείτονές της στα βόρεια και τα ανατολικά

Την εποχή της Μακεδονικής δυναστείας η Βυζαντινή Αυτοκρατορία εξαπλώνεται σημαντικά. Η επέκταση αυτή είναι η μεγαλύτερη από τον 6ο αιώνα.

Στα τέλη του 9ου αιώνα ο βούλγαρος τσάρος Συμεών (893–927) προσπάθησε να μεγαλώσει το κράτος του. Έκανε εκστρατείες ενάντια στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, έκανε την Εκκλησία της Βουλγαρίας ανεξάρτητη από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και πήρε τον τίτλο «Βασιλιάς Ρωμαίων και Βουλγάρων». Η διπλωματία και ο στρατός του βυζαντινού αυτοκράτορα όμως εμπόδισαν τα **σχέδια του Συμεών**. Το 971 το βουλγαρικό κράτος καταλύθηκε και έγινε βυζαντινή επαρχία. Στα τέλη του 10ου αιώνα ο βούλγαρος τσάρος **Σαμουήλ** (976–1014) δημιούργησε ένα νέο βουλγαρικό κράτος με κέντρο την περιοχή της Μακεδονίας και έκανε επιδρομές. Ο βυζαντινός αυτοκράτορας **Βασίλειος Β΄**, ύστερα από πολλές εκστρατείες, κατέλυσε το κράτος του (1018). Στις περιοχές του δημιούργησε δύο νέα βυζαντινά θέματα.

4.34

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία στα μέσα του 11ου αιώνα

4.33

Η εκκλησία του Αγίου Αχιλλείου, που βρίσκεται σ' ένα νησάκι στη λίμνη Μικρή Πρέσπα (Νομός Φλώρινας), στη δυτική Μακεδονία. Στο νησί αυτό ήταν η πρωτεύουσα του κράτους που ίδρυσε ο Βούλγαρος τσάρος Σαμουήλ. Τέλη 10ου – αρχές 11ου αιώνα.

Κωνσταντινούπολη και Ρώμη – Το Σχίσμα του 1054

Από τα μέσα του 8ου αιώνα το μόνο Πατριαρχείο μέσα στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία ήταν το **Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως**. Όπως είδαμε, την εποχή της Μακεδονικής δυναστείας το βυζαντινό κράτος στηρίχτηκε στην Εκκλησία για να επηρεάσει γειτονικούς λαούς. Έτσι το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως αύξησε πολύ την επιρροή του.

Στη δυτική Ευρώπη, από τότε που δημιουργούνται τα βαρβαρικά βασίλεια, ο πάπας γίνεται όλο και πιο **ανεξάρτητος** από τους βυζαντινούς αυτοκράτορες. Τα εδάφη του δεν ανήκαν στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και αρχίζει πια να έχει και **πολιτική εξουσία**. Ο πάπας υποστηρίζει τους ηγεμόνες στα κράτη της δυτικής Ευρώπης κι έτσι δυναμώνει τη θέση τους.

Στο πρώτο μισό του 11ου αιώνα οι βυζαντινοί αυτοκράτορες Βασίλειος Β΄ και Κωνσταντίνος Θ΄ Μονομάχος (1042–1055) κατέλαβαν περιοχές που ανήκαν σε **αρμενικά και γεωργιανά βασίλεια**.

4.35

Μικρογραφία με το βυζαντινό αυτοκράτορα Κωνσταντίνο Θ΄ Μονομάχο να παίρνει τα κλειδιά της πόλης Ανί από τον Αρμένιο βασιλιά της το 1045. 12ος αιώνας, Μαδρίτη, Εθνική Βιβλιοθήκη της Ισπανίας.

4.36

Μικρογραφία με το βυζαντινό στόλο να κατακτά (961) την Κρήτη. 13ος αιώνας, Μαδρίτη, Εθνική Βιβλιοθήκη της Ισπανίας.

Από τα μέσα του 10ου αιώνα οι βυζαντινοί αυτοκράτορες εκμεταλλεύτηκαν τη διαίρεση στο Χαλιφάτο των Αβασιδών και έκαναν πολλές εκστρατείες (962–975) για να ξαναπάρουν περιοχές που ήταν παλιότερα βυζαντινές. Οι συγκρούσεις στα ανατολικά σύνορα και ο ρόλος που έπαιξαν οι **ακρίτες** είναι τα κύρια θέματα στα **ακριτικά τραγούδια**.

Μικρογραφία με το βυζαντινό στρατό να πολιορκεί την Αντιόχεια στη Συρία, την οποία κατέλαβε το 969. 12ος αιώνας, Μαδρίτη, Εθνική Βιβλιοθήκη της Ισπανίας.

4.37

Ανάμεσα στις δύο Εκκλησίες δημιουργείται **ανταγωνισμός** για την αρχηγία στο χριστιανικό κόσμο. Ο ανταγωνισμός αυτός δυναμώνει επειδή υπάρχουν πολλές **αφορμές** σχετικά με το **δόγμα** και τη λατρεία.

Από την πλευρά τους οι βυζαντινοί αυτοκράτορες φοβούνται μήπως κάποιο δυτικό κράτος, με την υποστήριξη του πάπα, κάνει επίθεση στο δικό τους. Γι' αυτό οι περισσότεροι προσπάθησαν να στηρίξουν το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, ν' αυξήσουν με τη βοήθειά του την επιρροή τους σε άλλους λαούς και να μειώσουν τη δύναμη του πάπα.

Οι σχέσεις ανάμεσα στις δυο πλευρές χειροτέρεψαν από τα μέσα του 9ου αιώνα. Τελικά το 1054 έγινε το **Σχίσμα των δύο Εκκλησιών**. Οι δύο Εκκλησίες χωρίστηκαν, θεώρησαν η μια την άλλη αιρετική και σταμάτησαν κάθε σχέση μεταξύ τους. Το Σχίσμα ανάμεσα στην **Ανατολική (Ορθόδοξη)** και τη **Δυτική (Καθολική) Εκκλησία** υπάρχει μέχρι σήμερα.

ΣΤ. Η μακεδονική αναγέννηση

Με την οικονομική ακμή στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία την περίοδο της Μακεδονικής δυναστείας αναπτύσσονται οι τέχνες και τα γράμματα. Οι ιστορικοί ονόμασαν την εποχή αυτή **μακεδονική αναγέννηση**. Στην αρχιτεκτονική και τη ζωγραφική εμφανίζονται νέοι ρυθμοί και ακμάζει η μικροτεχνία. Οργανώνεται και πάλι η ανώτερη εκπαίδευση και οι λόγιοι μελετούν συστηματικά τα αρχαία ελληνικά κείμενα. Επίσης οι ορθόδοξοι πια σλαβικοί λαοί επηρεάζονται σημαντικά από τη μακεδονική αναγέννηση στα γράμματα και στην τέχνη.

4.38

Τα γράμματα, οι επιστήμες και η εκπαίδευση

Την εποχή αυτή οι άνθρωποι των γραμμάτων μελετούν τα αρχαία ελληνικά και ρωμαϊκά έργα. Στα μοναστήρια αντιγράφουν συστηματικά κείμενα και διακοσμούν πολλά χειρόγραφα με μικρογραφίες. Ο **πατριάρχης Φώτιος** ήταν ένας από τους πιο σημαντικούς μελετητές των αρχαίων κειμένων.

Μικρογραφία με το Μωυσή να παίρνει τις Δέκα Εντολές. Περίπου 940, Βατικανό, Αποστολική Βιβλιοθήκη του Βατικανού.

Μικρογραφία με το Δαβίδ να παίζει λύρα, θέμα γνωστό από την ύστερη αρχαιότητα. Τέλος 10ου αιώνα, Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας.

4.39

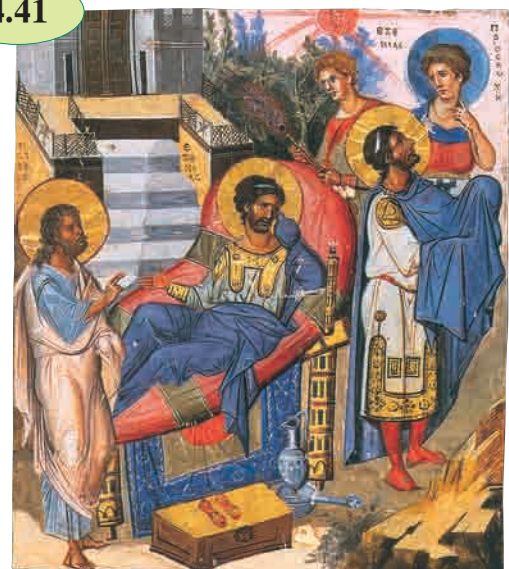

4.40

Μικρογραφία με Τιτάνες. Προέρχεται από χειρόγραφο που περιλαμβάνει έργο του Νικάνδρου, Έλληνα ποιητή του 2ου αιώνα π.Χ. 10ος αιώνας, Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας.

4.41

Μικρογραφία με το βιβλικό βασιλιά Εζεκία. 10ος αιώνας, Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας.

Μαζί με τη **μελέτη των αρχαίων κειμένων** αναπτύσσονται και οι επιστήμες. Οι λόγιοι προσπαθούν να συγκεντρώσουν σε μεγάλα **εγκυκλοπαιδικά έργα** τις επιστημονικές γνώσεις της εποχής.

Γίνονται επίσης προσπάθειες για να βελτιωθεί η εκπαίδευση. Όπως και παλιότερα, η κατώτερη εκπαίδευση χωρίζεται σε δύο κύκλους:

Πρώτος κύκλος («προπαιδεία»)

Η βασική εκπαίδευση διαρκούσε τέσσερα χρόνια. Γι' αυτή έχουμε λίγες πληροφορίες. Γνωρίζουμε ότι οι μαθητές μάθαιναν ανάγνωση, γραφή και τη βασική αριθμητική.

Δεύτερος κύκλος («εγκύκλιος παιδεία»)

Για αυτόν έχουμε περισσότερες πληροφορίες. Γνωρίζουμε ότι διαρκούσε επτά με οκτώ χρόνια και ότι σχολεία λειτουργούσαν στην Κωνσταντινούπολη και σε άλλες μεγάλες βυζαντινές πόλεις.

Δε γνωρίζουμε ποια σχέση είχε το κράτος με την εκπαίδευση, αν έδινε χρήματα στα σχολεία, αν τα έλεγχε και με ποιο τρόπο. Ξέρουμε όμως ότι σχολείο πήγαιναν μόνο τα αγόρια. Τα κορίτσια στις πλούσιες οικογένειες μάθαιναν γράμματα στο σπίτι ή σε μοναστήρια.

Τα σχολεία ήταν ιδιωτικά, δηλαδή οι μαθητές πλήρωναν για τη διδασκαλία. Συχνά οι δάσκαλοι έκαναν κι άλλες δουλειές (π.χ. αντέγραφαν χειρόγραφα). Η ανώτερη εκπαίδευση αναπτύχθηκε από τα μέσα του 9ου αιώνα, κυρίως στην Κωνσταντινούπολη. Το 863 οργανώθηκε και πάλι το Πανδιδακτήριο. Οι περισσότεροι που τέλειωναν το **Πανδιδακτήριο** γίνονταν κρατικοί αξιωματούχοι.

Η ανώτερη εκπαίδευση ήταν χωρισμένη σε δύο κατηγορίες:

Κοσμική εκπαίδευση

Οι μαθητές μάθαιναν γραμματική, ρητορική, φιλοσοφία, αριθμητική, γεωμετρία, μουσική και αστρονομία.

Εκκλησιαστική εκπαίδευση

Γινόταν κυρίως στα μοναστήρια.

Πάντως, οι περισσότεροι μάλλον δεν ήξεραν να γράφουν και να διαβάζουν. Υπήρχαν αναλφάβητοι αξιωματούχοι, αλλά και αυτοκράτορες, όπως π.χ. ο Βασίλειος Α΄, που ίδρυσε τη Μακεδονική δυναστεία. Ο **αναλφαβητισμός** δημιουργούσε προβλήματα στη διοίκηση, κυρίως στις επαρχίες.

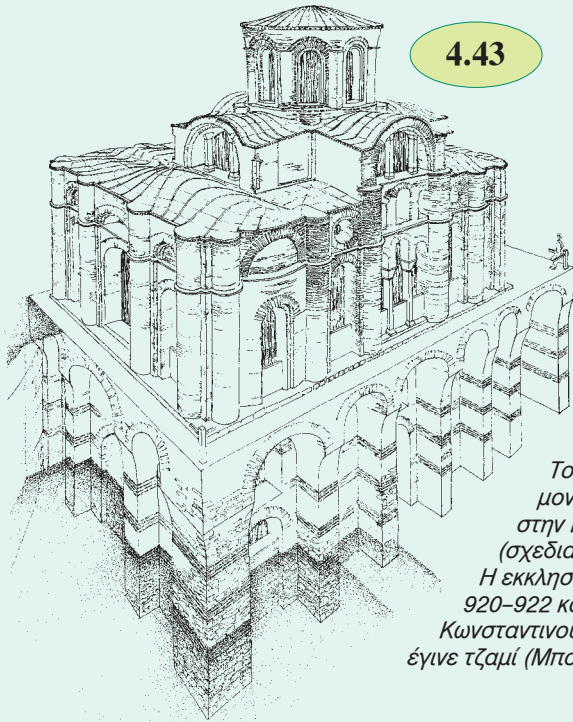
Μικρογραφία που μάλλον εικονίζει μάθημα στο Πανδιδακτήριο της Κωνσταντινούπολης. 12ος αιώνας, Μαδρίτη, Εθνική Βιβλιοθήκη της Ισπανίας.

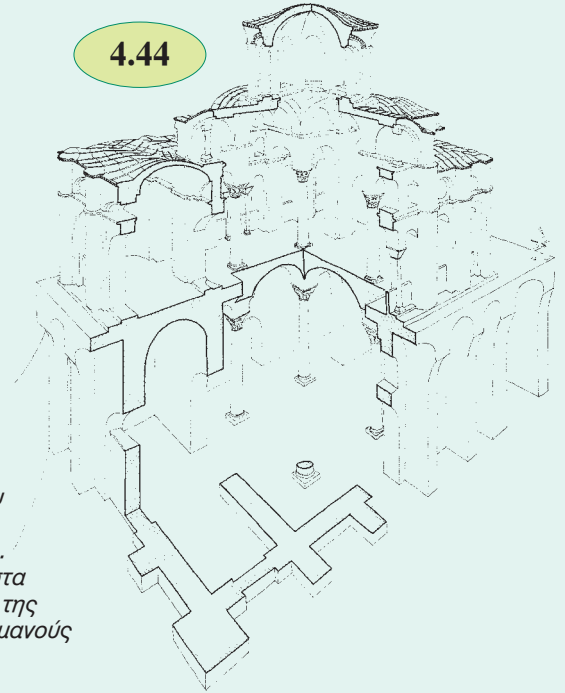
4.42

Οι τέχνες

Στη θρησκευτική αρχιτεκτονική την εποχή αυτή δημιουργούνται δύο νέοι τύποι εκκλησίας: ο σταυροειδής με τρούλο και ο οκταγωνικός.

4.43

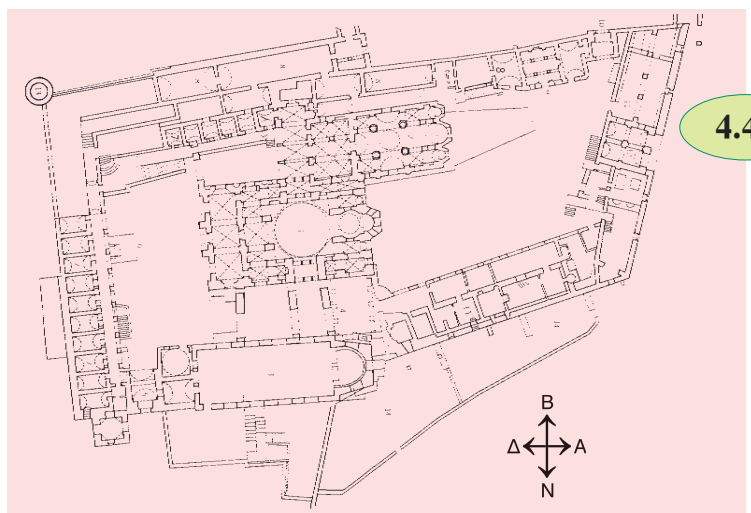
4.44

Το καθολικό στο μοναστήρι του Μυρελαίου στην Κωνσταντινούπολη (σχεδιαστική αναπαράσταση). Η εκκλησία χτίστηκε ανάμεσα στα 920-922 και μετά την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς έγινε τζαμί (Μποντρούμ τζαμί).

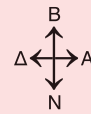

4.45

Η εκκλησία της Παναγίας στη Σκριπού είναι σταυροειδής με τρούλο. Οι εσωτερικοί χώροι και η στέγη σχηματίζουν σταυρό. Στο κέντρο βρίσκεται ο τρούλος. 873-874, Ορχομενός (Στερεά Ελλάδα, Νομός Βοιωτίας).

4.46

4.47

Στην εικόνα 4.46 η κάτοψη του καθολικού στο μοναστήρι του Οσίου Λουκά και στην 4.47 η εκκλησία εξωτερικά. Η εκκλησία είναι τυπικός οκταγωνικός ναός: ο τρούλος στηρίζεται σε οκτώ στηρίγματα. 11ος αιώνας, Μονή του Οσίου Λουκά (Στερεά Ελλάδα, Νομός Βοιωτίας).

Εσωτερικά οι εκκλησίες διακοσμούνται με **ψηφιδωτά** και **τοιχογραφίες**.

Την εποχή αυτή η **μικροτεχνία** ακμάζει. Τα αντικείμενα από σμάλτο, ελεφαντόδοντο, πολύτιμα μέταλλα καθώς και τα υφάσματα δείχνουν την επίδραση ανάμεσα στη βυζαντινή και την αραβοϊσλαμική τέχνη.

4.48

Ψηφιδωτό από το Ιερό της Αγίας Σοφίας που εικονίζει την Παναγία. Είναι το πρώτο που έγινε στην εκκλησία μετά την Εικονομαχία. 867, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία).

4.49

Στέμμα του βυζαντινού αυτοκράτορα Λέοντα ΣΤ' (886–912). Βενετία (Ιταλία), Θησαυροφυλάκιο της εκκλησίας του Αγίου Μάρκου.

4.50

Ξύλινο κιβώτιο με ανάγλυφη σκηνή από κυνήγι. 11ος αιώνας, Τρουά (Γαλλία), Θησαυροφυλάκιο του καθεδρικού ναού.

4.51

Το καθολικό στο μοναστήρι του Οσίου Λουκά είναι διακοσμημένο με πολλά ψηφιδωτά. Στην εικόνα η Πεντηκοστή και η Παναγία με το Χριστό. 11ος αιώνας, Στερεά Ελλάδα, Νομός Βοιωτίας.

4.52

Ποτήρι του βυζαντινού αυτοκράτορα Ρωμανού Β' (959–963). Το ποτήρι φτιάχτηκε τον 3ο ή τον 4ο αιώνα και η διακόσμησή του έγινε ανάμεσα στα 959–963. Έχει την επιγραφή: «Κύριε, βοήθησε το Ρωμανό, ορθόδοξο δεσπότη [κυρίαρχο]». Βενετία (Ιταλία), Θησαυροφυλάκιο της εκκλησίας του Αγίου Μάρκου.

4.53

Τοιχογραφίες από την «Εκκλησία των Στεφάνων», μια εκκλησία σκαμμένη στο βράχο, στην Καππαδοκία. Μεταξύ 950–960, Γκέρμε (Τουρκία), Τοκαλί Κιλισέ.

Z. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία σε κρίση

Για τους δυνατούς μιλήσαμε στις σ. 57–58.

Όπως είπαμε, από τα μέσα του 11ου αιώνα η Βυζαντινή Αυτοκρατορία περνάει κρίση εξαιτίας των δυνατών. Με την κρίση αυτή λιγοστεύει ο βυζαντινός στρατός. Έτσι, οι αυτοκράτορες χρησιμοποιούν πια όλο και πιο πολύ **μισθοφόρους**. Όταν στο δεύτερο μισό του 11ου αιώνα εμφανίζονται νέοι λαοί στα σύνορα, βρίσκουν τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία αδυνατισμένη: άλλοι λοιπόν κάνουν επιδρομές και άλλοι κατακτούν σημαντικές περιοχές της.

4.54

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία στο δεύτερο μισό του 11ου αιώνα

Ανάμεσα στο 1060 και το 1071 Νορμανδοί κάνουν δικές τους και τις τελευταίες βυζαντινές περιοχές στη νότια Ιταλική χερσόνησο. Το **Βασίλειο των Νορμανδών** γίνεται μεγάλος εχθρός για τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

Από τον 11ο αιώνα κάποιιοι **τουρκοί λαοί** (Πετσενέγκοι, Ούζοι, Κουμάνοι) άρχισαν να κάνουν επιδρομές στη Βαλκανική χερσόνησο.

Από τα μέσα του 11ου αιώνα μουσουλμάνοι νομάδες με τουρκική καταγωγή, με αρχηγούς τους **Σελτζούκους** σουλτάνους, άρχισαν να κάνουν επιδρομές στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Όταν σουλτάνος ήταν ο Αλπ Αρσλάν (1063–1072), οι επιδρομές αυτές έγιναν πιο συχνές και οδήγησαν στη **μάχη στο Μαντζικέρτ (1071)**. Ο βυζαντινός στρατός, με αρχηγό τον αυτοκράτορα Ρωμανό Δ΄ Διογένη (1068–1071), νικήθηκε και ο ίδιος **αιχμαλωτίστηκε**. Το βυζαντινό κράτος έχασε πολλές και σημαντικές περιοχές στη Μικρά Ασία. Πολλοί ιστορικοί πιστεύουν ότι τότε άρχισε η **παρακμή** για τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Η παρακμή αυτή οδήγησε τέσσερις αιώνες αργότερα στην κατάλυσή της.